

FRANZ KLİNE’NİN SOYUT DİŞAVURUMCU ESERLERİYLE HAT SANATININ İLİŞKİSEL ÖZELLİKLERİNE YÖNELİK ELEŞTİRİ

Banu DAVUN¹

Fahrettin GEÇEN²

Özet

Bu araştırma, Franz Kline’in Soyut Dışavurumculuk ve “Eylem Resmi” tekniği ile geleneksel Hat sanatının biçimsel, anlamsal ve sanatsal ilişkilerini, sanat eleştirel yöntemle incelemektedir. Çalışmamız nitel bir araştırma olup, Franz Kline’in Soyut Dışavurumcu eserleri ile hat sanatçılarının yapmış olduğu eserler üzerinden sanatsal disiplin ve biçimsel benzerlikler bakımından bir etkileşim olup olmadığı literatürden verilen örneklerle incelenmiştir.

Araştırmamız, Kline’in siyah-beyaz renk zıtlığına bağlı, cesur ve dinamik fırça darbeleriyle üsluplaşan eserlerinin, bulunduğu coğrafi bölge ve tarihsel yapı içinde değerlendirilerek çizgiyi nasıl bir yansıma aracı olarak kullandığını analiz etmektedir. Karşılaştırmalı estetik analizde, her iki teknikte çizginin taşıdığı kültürel anlam farklarına dikkat çekilmektedir. Sanatçının eserlerinin bireysel ve ruhsal dışavuruma hizmet ettiği, hat sanatında ise çizginin kutsal metni taşıma işleviyle metafizik anlamda farklı bir boyut kazandığı işaret edilmektedir. Araştırma, bu farklılıkların dikkate alınmasının hem çağdaş sanat yorumları, hem de kültürlerarası çalışmalar için değerli bir inceleme alanı sunarak bundan sonra yapılacak çalışmalara ışık tutmayı hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler: Franz Kline, Soyut Dışavurum, Hat, Zen Sanatı, Çizgi, Siyah-Beyaz

A CRITIQUE ON THE RELATIONAL CHARACTERISTICS BETWEEN FRANZ KLINE’S ABSTRACT EXPRESSIONIST WORKS AND ISLAMIC CALLIGRAPHY

Abstract

This study examines the formal, semantic, and artistic relationships between Franz Kline’s Abstract Expressionism, particularly his “Action Painting” technique and the traditional art of Islamic calligraphy through an art-critical method. As a qualitative research project, it investigates, using examples from the literature, whether an interaction exists between Kline’s Abstract Expressionist works and those produced by calligraphic artists in terms of artistic discipline and formal similarity. The study analyzes how Kline employed the line as an expressive tool by evaluating his works characterized by bold, dynamic brushstrokes and a striking black-white contrast within their historical and geographical context. The comparative aesthetic analysis highlights the differing cultural meanings attributed to the line in both traditions: while Kline’s gestures convey individual and psychological expression, the calligraphic line attains a metaphysical dimension through its function of carrying sacred text. The research argues that acknowledging these differences offers a valuable field for contemporary art interpretation and intercultural studies.

Keywords: Franz Kline, Abstract Expressionism, Calligraphy, Zen Art, Line, Black-and-White.

¹Dr. Öğretim Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim- İş Eğitimi Ana Bilim Dalı. banudavun@aksaray.edu.tr, Orchid No: 0000- 0002 -2924 -2789, DOI: 10.22252/ijca.1832029.

²Prof. Dr. İnönü Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Resim-Ana Bilim Dalı, fahrettingecen@inonu.edu.tr, Orchid No: 0000-0002-0787-7505.

Makale Geliş Tarihi: 28.11.2025

Makale Kabul Tarihi: 25.12.2025

GİRİŞ

1. Franz Kline ve Sanat

1.1. Franz Kline'in Hayatı

Franz Kline, hayatının ilk ve gençlik yıllarını, 1910 yılında doğduğu Pensilvanya'nın antrasit madenciliğiyle karakterize edilen zorlu coğrafyasında geçirmiştir. Kline'nin çocukluğu, o dönemin ABD tarihi açısından en hareketli endüstriyel süreçlerinden birine denk gelmiştir. Bu endüstriyel sürecin etkisiyle, bölgedeki maden üretimi özellikle 1917 yılında zirve noktasına ulaşmış ve bu faaliyet sonucunda yüz milyonlarca ton kömür çıkarılmıştır. Bölgeyi çevreleyen yerleşim birimlerinde yüz binlerce madenci istihdam edilmiştir. Yani daha çok insan bu coğrafyada antrasit madenciliği sayesinde gününün büyük çoğunluğunu bu alanlarda geçirmiştir. Bu yoğun istihdam ve üretim faaliyeti, bölgenin coğrafi dokusu üzerinde derin ve kalıcı izler bırakmıştır. Kline'in yetiştiği çevre ise görsel açıdan oldukça sert ve endüstriyel bir görünüme sahip olmaktadır. Bu endüstriyel görünüm, vadiler boyunca uzanan demiryolu hatları, dağ büyüklüğünde kömür yığınları, kaba şekillerine rağmen yapılan geometrik formlara sahip yapılar, kömür kırma tesisleri ve gökyüzüne yükselen sehpa köprüler ile şekillenmiş bir ortamdan ibarettir. Bölgenin bu düzensiz geometrisi, ağır ve yıpratıcı çalışma koşullarıyla birleşmiştir. Endüstriyel yapıların oluşturduğu bu sert görünüm, Kline 'nin yaşamı boyunca zihninde yer eden coğrafi yapıyı, temel ve dikkat çekici görsel öğeler haline gelerek çarpıcı tasarımlar oluşturmuştur (Mattison ve Sandler, 2012: 9).

Söz konusu endüstriyel görünüme sahip kasvetli manzara, zamanla yerini sert bir ekonomik ve fiziksel çöküşe bırakmıştır. 1940'lara gelindiğinde üretim hacminde yaşanan dramatik düşüş, bölgedeki madencilerin büyük bir kısmının işsiz kalmasına ve endüstriyel fabrika veya diğer ağır iş yapıları terk edilerek çürümeye yüz tutmasına neden olmuştur. Manzaranın ayrılmaz bir parçası haline gelen bu kasvetli görünüm, o bölgeye özgü niteliği olan belirgin biçimler olarak dönüştürmüştür. Kline, ilerleyen yıllarda sık sık memleketine ziyaretler gerçekleştirmiş, maden ocaklarının atmosferine dair anılarını çevresiyle paylaşmış ve zaman zaman bizzat madenlere indiğini ifade etmiştir. Bu deneyimler bütünlüğü, Kline 'nin yaşam algısını ve estetik duyarlılığını derinden etkilemiştir (Mattison ve Sandler, 2012: 10).

Yaşanılan iş yükünün ardından Amerikan Soyut Dışavurumculuk akımının öncü isimlerinden biri haline gelen Franz Kline, Pennsylvania'nın Willes-Barre kentinde dünyaya gelmiş olmasıyla kendisini etkili bir yaratıcılık kazandırarak geliştirmiştir. Sanatçı akademik eğitimine 1931-1935 yıllarında Boston Üniversitesinde başlamış, sonrasında 1937-1938 yıllarında ise Londra'daki Heatherley Güzel Sanatlar Okulu'nda eğitim sürecini tamamlamıştır. Ardından 1939 yılında ABD'ye dönen Kline, sanat kariyerinin ilk evresinde Kübizm ile toplumsal gerçekliği sentezlediği betimsel bir üslup benimsemiştir. Bu dönemde ürettiği eserlerde ağırlıklı olarak portreler, figürler, demiryolu köprüleri ve manzara temaları ön plana çıkmaktadır. Franz Kline'in 1940 yılında soyut ekspresyonizmi akımının önde gelen Hollandalı bir ressam olan Willem de Kooning ile tanışması, sanatsal yolculuğunda belirleyici bir kırılma noktası teşkil etmiştir. Willem de Kooning' in yönlendirmeleri ve tecrübelerinden oluşan bilgi aktarımıyla Franz Kline'i soyut resme yaklaştırsa da 20.yy'ın ilk yarısı boyunca "Amerikan Yaşamı Resmi" akımıyla örtüşen peyzaj ve portre çalışmalarını sürdürmüştür. Bununla birlikte Willem de Kooning ve o dönemin önemli soyut dışavurumcu sanatçılarından Jackson Pollock, doğadan beslenen bir ressam olan Kline'in soyutlama diline geçişinde ve bu alana ilgi duymasında katalizör görevi görmüşlerdir (Kinacı, 2008: 49).

Franz Kline, ergenlik sonrası geçen hayatının en önemli döneminde sık sık ziyaret ettiği Pensilvanya topraklarında yer alan kömür kentlerinin kasvetli ve güçlü atmosferini New York'taki sanatçı dostlarına neredeyse her zaman nasıl olduğunu aktarmıştır. Endüstriyel çevrenin hafızasında bıraktığı derin izler, soyut resimlerine yansıyan enerjinin ve yapısal gerilimin temel kaynağını oluşturmuştur. Çocukluğunda tanık olduğu yoksunluklar, endüstriyel düzenin sertliği ve toplumsal karmaşaların olduğu bu dönemde, Kline, tuvale yansıttığı güçlü ve dinamik etkilere sahip çalışmalarıyla duygusal altyapısını hazırlamıştır. Siyah ve beyazın keskin zıtlığıyla kurulan büyük ebatlı kompozisyonlar, sadece biçimsel bir sanat tarzının arayışında değil, aynı zamanda Kline'in endüstriyel dünyayı kavrayış biçiminin somut bir dışavurumu olarak değerlendirilmektedir (Mattison&Sandler, 2012: 9-10). Franz Kline, uzun yıllar boyunca zorluklarla geçirdiği yaşamının yanı sıra sanat hayatı da oldukça popüler hale gelmeye başlamıştır. Uzun bir süre sonra Franz Kline, sanat yolculuğunun önemli bir bölümü olan 13.05.1962 yılında New York'ta geçirdiği kalp krizi sonucu hayatını kaybetmiştir. Ayrıca Kline 51 yıllık yaşamına sığdırdığı nitelikli eserlerle Amerikan Soyut Dışavurumculuk akımının ve "Action Painting" adıyla bilinen "Eylem Resmi" eğiliminin unutulmaz temsilcilerinden biri olmayı başarmıştır. Kline 'nin erken dönem yaşantısındaki deneyimler, olgunluk dönemi eserlerindeki kasvetli yapılarla kurgulanan imgeleri besleyen zengin bir kaynak niteliğini zaman içerisinde kazanmıştır (Kinacı, 2008: 48-49).

Görsel 1: Franz Kline ve kendi tablosu

1.2. Franz Kline'in Sanat Anlayışı

Franz Kline, Soyut Dışavurumculuk akımının en dinamik kollarından biri olan Aksiyon Resmi (Eylem Resmi) eğiliminin önde gelen ve etkili temsilcileri arasında yer almıştır. Franz Kline'nin çalışmaları, bizzat resmetme eyleminin bıraktığı izleri barındırması dolayısıyla, bu eğilimin en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmiştir. Soyut Dışavurumculuk içinde tamamen kendi üslubunu özgün formlara dönüştürmeyi başaran Kline, yoğun etkiler taşıyan enerjik ve dinamik eserler oluşturmuştur (Yılmaz, 2023: 58-59).

Kline'in imzası haline gelen siyah beyaz konseptli eserleri, güçlü fırça vuruşlarının ve yüksek kontrastın oluşturduğu dinamik bir yapıya sahiptir. Koyu tonlardan oluşan keskin ve yön belirten imgelerin olduğu ana hatlar, tuval düzleminde pigmentin birbirine kaynaştığı bir örgü etkisi yaratırken, beyaz zemin bu yapıya sürekli bir karşıtlık ve baskı hissi kazandırmaktadır. Bu sert dokunuşlar, dikey bir iskeleyi, yatay bir payandayı ya da çeliğin yapısal sertliğini çağrıştıran güçlü bir mimari yapının estetiğini taşımaktadır. Bu endüstriyel görünüm, kompozisyonlarda kuvvet ile dengesizlik arasındaki çift yönlü etkiyi belirginleştirmektedir. Siyah ve beyazın sert karşıtlığı üzerine kurulan eserleri, uluslararası boyutta tanınmış ve 20.yy'ın ortalarında üretilmiş en etkileyici sanat eserleri arasında yer almıştır. Eserlerinde aynı anda hem devasa bir ağırlık hissi hem de hafifçe dengesini yitirmiş bir titreşim aynı kompozisyonda yer almaktadır (Mattison ve Sandler, 2012: 11).

Kline 'nin soyut resme yönelik ilgisi zamanla artmaya devam ederek, 20. yy.'ın ortasına doğru mürekkebin etkisini kullanarak küçük fırçalar ile Uzak Doğu kaligrafisi ve hat sanatını anımsatan eskiz resim uygulamaları yapmıştır. Bu üslup, onun sanatındaki yalın biçimsel yaklaşımının temel ayırt edici özelliği haline gelmiştir. Kline'in sanatsal kariyerinde yeni bir sayfa açan gelişme, 1949 yılında bir çizimini projeksiyonla büyütüp duvara yansıtmaya kararır. Bu deneyim, çalışmalarının büyük boyutlu tuvalere taşınmasını sağlamış ve geleneksel bir ressamdan modern bir sanatçıya dönüşümünün ilk somut adımı olarak kabul edilmiştir (Kınacı, 2008: 50).

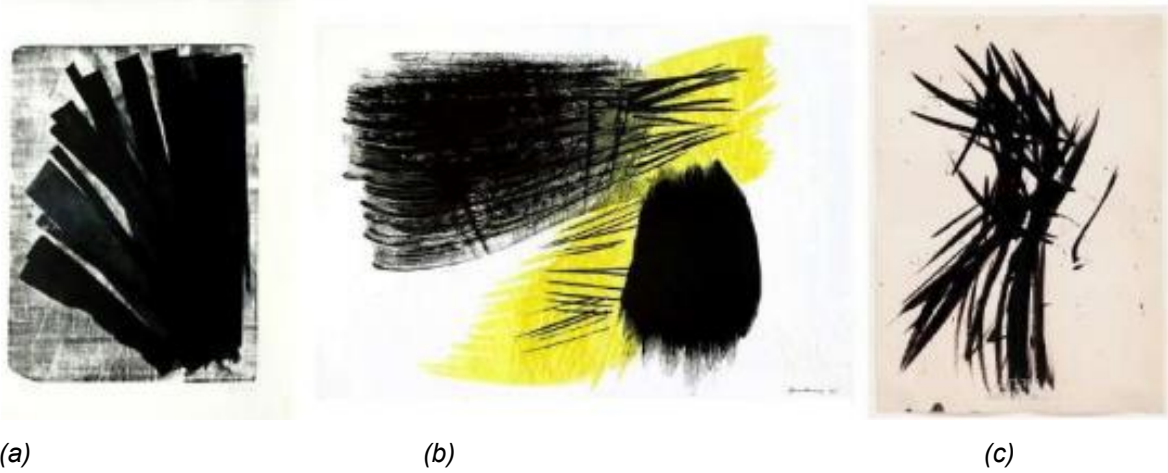
1950'li yılların başında New York'taki Charles EganGallery'de sergilenen siyah beyaz düzenlemeler, Kline'in soyutlamaya kesin yönelişini işaret eden önemli bir dönüm noktasıdır. Kline 'nin küçük ölçekli erken dönem çizimleri, köprü iskeletleri, tren yolları, kömür kırma makineleri, New York mimarisinin parçalanmış çizgileri ve insan figürünü çağrıştıran ritimler gibi unsurları içermektedir. Bu imgeler, onun sonraki soyut kompozisyonlarının yapısal gerilimini ve ritmini oluşturan temel bileşenlere dönüşmüştür. Bu nedenle Kline'in olgunluk dönemi eserlerinde hissedilen güç ve çözülme duyguları, yalnızca soyut biçimlerden değil, Kline 'nin erken yaşantısında tanık olduğu endüstriyel atmosferden ve yoğun üretim ritminden de beslenmektedir (Mattison ve Sandler, 2012: 10-13).

Kline'in resimlerinde hareket ve boyut kavramını vurgulama amacıyla belirli renkleri kullandığı belirginleşmiştir. Resimlerini üretirken bedeninin neredeyse tamamını kullanmış, eserlerini mümkün olduğunca yalın ve sade bir forma dönüştürmüştür. Bu eserlerde ağırlıklı olarak siyah ve beyaz renkleri tercih etse de siyah rengine kırmızı, mavi vb. diğer renklerinde çalışmalarında karışmasına izin vermiş, beyaz yüzeyinin ise sarı ile birlikteliğini sağlamıştır (Kinacı, 2008: 51). Küçük boyutlu denemelerinde mürekkebi kullanırken, büyük ölçekli resimlerinde yağlı boyaya göre daha akışkan ve parlak bir etki yaratan duvar boyalarını kullanmayı seçmiştir (Yılmaz, 2023: 58). Kline, kendisinin eserlerinde sadece siyah rengi ile beyaz renginin kullanımı ile sınırlandırılmasına karşı çıkmıştır. Ayrıca Doğu Kaligrafisi ile benimsenilmesine de karşı çıkmış ve bu konuyu kendi sözleriyle şöyle aydınlatmıştır: "İnsanlar bazen benim beyaz bir tuvali alıp, üzerine siyah bir işaret boyadığımı düşünüyorlar, ancak bu doğru değil. Ben siyah kadar beyazı da boyuyorum ve beyaz da en az onun kadar önemli" sözleriyle vurgulamaktadır (Kinacı, 2008: 51).

Kline'in "Mahoning" adlı eserinde, siyah ve beyaz renkleri sanki birbirlerinin etkisini ortadan kaldırmak için çarpışır bir nitelik taşımaktadır. Resim düzleminde siyah ile oluşturulan farklı yönlerde bakan yatay, dikey ya da çapraz sütunlar yapısal kolonlar izlenimi verirken, bu sütunların genişleyip incilmesi izleyiciye yakın-uzak zıtlık ilişkisini dinamik bir biçimde hissettirmektedir (Yılmaz, 2023: 58-59). Eylem resmi sanatçılarından olan Franz Kline, sanatsal ilhamın bilinçsiz kaynaklardan geldiğini ve eserlerin üretim aşamasında bilinçaltının derinliklerinden gelen bir etkinin bulunduğunu vurgulamıştır. Resimlerinin temel özelliği herhangi bir ön hazırlık ya da tasarımın olmamasıdır. Uygulama sürecinde Kline, öz devinimsel ve çağrışımsal hareket ederek düşüncelerini doğrudan görsele aktarma imkânı bulmaktadır. Bu yaklaşımla birlikte, siyah beyaz resimleri Kline'in otomatist tavrıyla bütünleşerek meydana gelmiştir (Çay & Yılmaz, 2023: 45-61). Ancak, görünüşte kendiliğinden geliştiği (yapıldığı) izlenimini uyandıran bu resimler, aslında üzerine detaylı şekilde düşünülerek kurgulanmış eskizler doğrultusunda oluşturulmuş çalışmalar olduğu ortaya çıkmıştır. Kline çizim yapmanın bir diğer katmanı olarak boyamayı görmektedir. Sanatçı fırça vuruşlarını bitirme aşamasında ve anlık uygulamıştır. Dışavurumcu yapısının yanı sıra sanatçı planlı bir teknik ressam olmasını eskizlerine borçludur (Kinacı, 2008: 49).

Soyut Dışavurumculuk akımının sanatçılarından biri olan Franz Kline, 1940 ile 1950 yılları arasında kendi üslubunu belirginleştiren ve eserlerine farklı bir duygu katan fırça darbelerindeki basitleştirilmiş anlatım gücü ile kişisel çizim tarzını ortaya koymuştur. Yoğun lekeci anlatımı sayesinde resimlerinde güçlü bir ruhsal etki boyutu hissedilmektedir. Devasa büyüklükteki yüzey ve tuvallerdeki kararlı fırça vuruşları, siyah üzerinde yoğunlaştığı kadar beyaz boşlukları da kurgulayıp boyamasıyla, beyazın da siyah kadar önemli olduğuna dair verdiği mesaj anlaşılmaktadır. Dönemine ait birçok sanatçının kişisel üslubunu geliştiren yoğun lekeci anlayışı benimsediği görülmekte, Kline'da ise duygusal aktarım yüzey üzerinde siyah leke ile sağlanmaktadır (Türkmen, 2023: 435-442).

Kline'in eserlerindeki anlam temsilleri, nesnenin fiziksel varlığına veya öznenin kime ve neye ait olduğuna değil, doğrudan anlam ile duygusal içeriğin kendisine gönderme yapmaktadır. Bu bağlamda, metin kaligrafik jesti bir ifade aracı olarak ele alır ve bu jestin işlevini şöyle ifade etmektedir: Sanatsal çizgi ve biçim, "yalnızca yüzeysel bir anlam değil, aynı zamanda tarifsiz bir ruhu da bünyesinde barındırarak duyguyu somutlaştırma" gücüne sahiptir. Bu estetik anlayış temelinde, Kline'in eserleri Uzak Doğu kaligrafisinden esinlendiği izleri taşımakta ve bu sanat dalıyla uyumu sayesinde lekesel bir anlatım yöntemi tercih edilmektedir (Türkmen, 2023: 442-450). Bu tercih, sanatçının geniş fırçalarla kaligrafik stilde yaptığı çalışmalarında belirginleşerek mürekkebin etkisiyle, siyahın engin görünümünü sunar. Gökmen'e göre, ShihK'o bölgesindeki Çinli bazı ressamın geniş yüzeylerde yaptığı çalışmalar ile Kline çalışmalarını benzetmekte ve demektedir ki "Kline'in badana fırçasıyla boyadığı büyük tuvallerinde bulmak mümkündür". Bu bağlamda, sanatçının eserleri ideografik bir simge ifade eden çarpıcı görünümüler olarak değer kazanmaktadır (Gökmen, 2007: 45-46).

Görsel 2: (a) HansHartung, Litografi Baskı, 32x22 cm, SangalloFine Art, 1973. (b) HansHartung, İsimli, Gravür Baskı, 32x22 cm, Mchamptier, 1961. (c) HansHartung, İsimli, KÜMB, 38x28 cm, Artam, 1956. (Türkmen, 2023: 435-450).

Gökmen'e göre, devasa tuvaler üzerine yaptığı çalışmalarının, ideografik bir simgeyi ifade eden çarpıcı görünümlere sahip olduğu görsel 1 de açıkça görülmektedir. Uzak Doğu resmini inceleyen bir izleyicinin fırça izini takip ederek eylemi kavraması gibi, soyut ekspresyonizmle oluşturulmuş bu eserlerde de aynı derinlikteki sanatsal kavrayışa ulaşılabilir. Gökmen'nin araştırma bulgularında ulaşılan verilere dayanarak, Kline'nin beyaz biçimler tablosu için şu gözlemi dile getirmiştir: "Belli ki dikkatimizi sadece çizgilerine değil, bu çizgilerin bir şekilde değişime uğrattığı tuvale de çekmek istiyor. Çünkü çizgileri her ne kadar basit de olsa, derinliği olan bir mekân düzenlemesi izlenimini veriyor. Tablonun alt yarısı, ortaya doğru geldikçe sanki bizden uzaklaşıyor" şeklinde açıklamalarla ifade etmektedir (Gökmen, 2007: 45-46).

Kline'in resimleri, tamamen izleyicilerin yorumuna açık soyutlamalardır. Bu nedenle Kline 'nin çalışmalarında kimileri figüratif çağrışımlara ulaşmış, kimileri ise onun geçmişindeki peyzaj geleneğinden yola çıkarak çalışmalardaki formları köprüler ve tren yolları ile bağdaştırmıştır. Kline ise, çalışmalarını tamamen soyut formlara teslim ettiğini belirtmiş, resimlerinin nasıl okunması gerektiği sorulduğunda ise: "Ne oldukları veya ne olmadıklarını umursamam. Eğer biri "bu bir köprüye benziyor" derse, bu beni rahatsız etmez." cevabını vermiştir. Bununla birlikte onu besleyen kaynağa dair şu ipucunu sunmuştur: "Penceremden dışarı baktığımda, ki ben her zaman şehirde yaşamışumdur. Gördüğüm şey, ya da gördüğümünden ziyade o bakış ile içimde uyanan duygular diyelim, benim resmettiğim işte onlardır" sözlerini kullandığını ifade etmektedir (Kinacı, 2008: 48-52).

Görsel 3: Franz Kline, "Köprü", 208x138 cm, TÜYB, 1955, MunsonWilliams-Proctor Arts Institute Utica, New York (Çay & Yılmaz, 2023: 45-61).

Modernizmin gelişim süreci içerisinde sanatta etkinleşmeye başlayan en önemli faktörlerden biri, tüm soyutlama süreçlerini kapsamına alan tümel bir kavram olarak Soyutlama eğilimi olmuştur. Soyutlama (tümevarım sistemi) ve Soyutlaşma (tümdengelim sistemi) yöntemleri, yapısal olarak birbirlerine bağlıdır. Bununla birlikte, bu iki kavram bağımsız olarak da incelenebilmektedir. Soyutlamanın tanımı, nesnel gerçekliğin aşılmasıyla elde edilen biçimsel zihinselliğe odaklanır. Bu zihinsellik, öznenin kavramsal dünyaya geçiş aşamasında yararlanacağı esas özü belirlemektedir. Bu derin süreçte, elde edilen “soyutlaştırılmış şey” aynı zamanda somutlaştırılmış “şeyi” de ifade eder. Sanat disiplninde soyutlama, özü yansıtırma çabasının sürekli devam etmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Özderin, 2021: 2477-2494).

Çağın başında Wilhelm Worringer, tüm sanat yaratmaları için iki temel iç tepiyi saptamıştır: Natüralist eğilimli sanat anlayışlarının dayandığı benimseme (Einfühlung) içtepisi ve soyut eğilimli sanat anlayışlarının dayandığı soyutlama iç tepisidir. Soyutluğun sanat ve felsefeyle olan ilişkisinin, sanatsal pratiği fenomenolojik bir etkinliğe çeviren fenomenoloji ile karşılanabileceği belirtilmiştir. Fenomenolojik yaklaşıma göre, varlığın özü olarak adlandırılan eidos kavramında soyutluk birleşir. Husserl fenomenolojisi ve soyut sanat arasındaki ilk ortaklık, dünyanın rastlantısallığına rağmen, saf ve zorunlu olanı keşfetme arzudur (Özderin, 2021: 2477-2480).

Soyutlama işlemleri daha rasyonel bir içeriğe dayanırken, soyutlaşma işlemleri daha irrasyonel bir içeriğe dayanabilir. Soyutlaşma kavrayışı, karmaşık ilişkileri çözümlemeye odaklandığı için, irrasyonelite soyutlaşmanın kendi doğasında var olan kozmopolit bir özelliktir. Bu irrasyonel yaklaşımla görüntüsel gösterge olarak dönüştürülen soyut, biçimlendirme kavrayışını temsil eden zihinsel bir sonuçtur. Bir bakıma soyut sanatın meydana getireceği eserlerin üstünlük değeri, aslında Kline 'nin düşüncelerindeki yaratıcılığının üstünlük değeridir (Özderin, 2021: 2481-2494). Kline'in 1910'dan 1962'ye uzanan üretim süreci içinde ortaya koyduğu siyah beyaz kompozisyonların uluslararası alanda tanınır olması, onun keskin çizgileri ve yüksek gerilimli yüzey düzenlemeleriyle yirminci yüzyılın önemli isimleri arasına yerleşmesine neden olmuştur (Mattison ve Sandler, 2012: 9-13).

1.3. Franz Kline'nın Resimlerinde Mimari, İnşa Etkisi Gösterdiğine Dair Veriler;

Kline, 1910 ile 1962 yılları arasında yaptığı soyut çalışmalarında siyah-beyaz tabloları ve çizimleri öne çıkmaktadır. Yirminci yüzyıla damga vuran bu üslup birçok durumdan beslenmiştir. Her ne kadar sanatçılar yaşadıkları alanların etkisi altında kalmış olsa da bazı sanat üsluplarından da etkilenmişlerdir. Evet sanatçılar zihinsel kütüphanelerini ve üsluplarını yaşadıkları çevrelerden de etkilenerek beslerler. Franz Kline'nın üslubunun oluşumundaki en etkili durumun yaşadığı alan olduğu söylenmektedir.

Franz Kline'nın eserlerine bakıldığında birdenbire patlayan anıtsal bir görünüm sergileyen kimi zaman dengesiz gibi görünen, kompozisyonda dolgun görünüm veren bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır. Cesurca atılan siyah fırça darbelerinin birbirini makas gibi kesen etrafındaki beyazı hem tamamlayan hem de beyaza direnç gösteren bir hali vardır. Sanatçının eserlerindeki bu fırça vuruşları ve görünümleri yatay - dikey kesimlerle birlikte etrafındaki lekelerin paslanmış çelik yığını hissiyle adeta çelik bir yapıyı andırır (Kline ve Pizzorno, 1963:11)

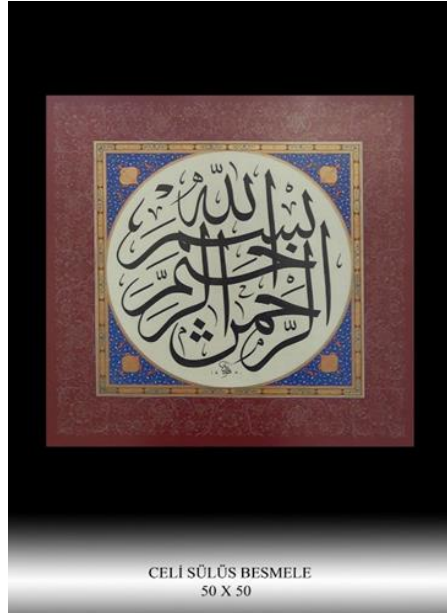
Görsel 4 : Trestle Bridge, Easton, Pennsylvania Photograph: Robert Mattison (Kline ve Pizzorno, 1963:11)

Görsel 5: Franz Kline, 1950's, Fırça ve Siyah Mürekkep ile Dokusuz Kağıt Üzerine, 93/4 x 61/4 inches National Gallery of Art, Washington, D.C. Gift of Elisabeth R. Zogbaum (1998.112.5) © 2012 The Franz Kline Estate / Artists Rights Society (ARS), New York (Kline ve Pizzorno, 1963:11)

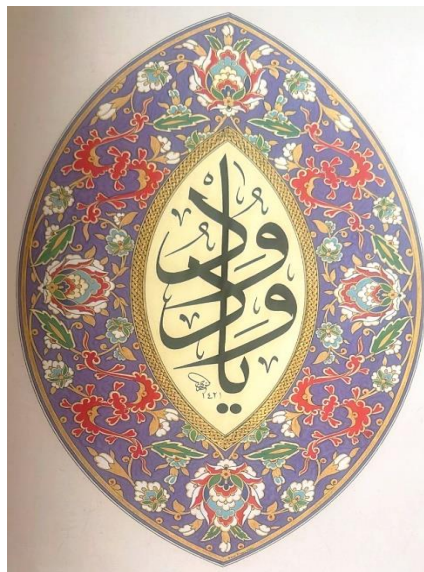
Kline eserlerini oluştururken yaşadığı alanın sunduğu mimari ve mekanik özelliklerin etkisinde kaldığı söylenmektedir. Bunun bir örneği de yukarıda yer alan görseldeki eserdir. Bu eserinde siyah ve beyaz karşıtlığı ve birliği ile bir kompozisyon oluşturulmuştur. Dikey kompoze edilen eser devam eder etkisiyle açık kompozisyon sunmaktadır. Resimde boşluk ve doluluk dengesi kurulmuş, resmin bir kısmında sadece boşluk etkisi yoğun olarak hissettirilmiştir. Yapı yukarıda yer alan mimari köprü unsuru ile yapısal benzerlik göstermektedir. Bakıldığında köprüde yer alan demirlerden çapraz ve yatay konumlar ve demirlerin kalın çizgisel görünümü, birbirleriyle geçişleri resimdeki karmaşık ve dinamik etkinin hissini vermektedir. Bu bağlamda bakıldığında sanatçının yaşadığı alandan gerek köprüler gerek tren yolları gerek bina yapılarından etkilendiği ve beslendiği sonucu da ortaya çıkmaktadır.

1.4. Franz Kline'nın Eserlerinin Hat Sanatıyla Karşılaştırılmasına Yönelik Örnekler;

Görsel 6: Selahattin Aslan, Celi Sülüs Besmele, Hat

Akademisyen sanatçı Aslan'ın Celi Sülüs Besmele adlı eserinde yer alan hat özelliklerine bakıldığında kavisli çizgi formların yanında dikey çizgi formları da görülmektedir. Yatay üzerine dikey kesimli çizgi formları beyaz içerisinde siyah etkiyle hem tamamlayıcı bir öge hem de dolu etkisiyle beyaz içerisinde uyumlu bir kompozisyon oluşturmaktadır. Sanatçının eserinde yer alan siyah çizgiler kendi içerisinde Arapça harflere göre inceltme ve kalınlaşma etkileri vermekle, düzenli kendi içerisinde ritimsel ve uyumsal etkilerle Klien'in çizgilerinden ayrılmaktadır. Ancak beyaz içerisinde siyah etkisi, kompozisyon doluluğu, çizgilerin kesişimi, siyah çizgi kullanımı gibi etkilerle Klien'in resimleriyle uyumaktadır. Ayrıca Aslan'ın yaptığı hat çalışması bir yazı karşılığıdır. Yani çizgisel olsa da simgesel bir karşılığı vardır. Ancak Kline'in çalışmaları dışavurumcu soyut etkisi taşımaktadır. Yani kısmen içsel tavrılarla ve manası anlaşılmayan bir yapıya sahiptir.

Görsel 7: Hat: Fevzi Günüş, Tezhip: Gaye Özen, Celi Sülüs "Ya Vedüd" 20x28 cm, (Hz. Mevlana'nın 731.Vuslat Yıldönümü Sergisi Albümü, 2004: 51)

Bu eserde hat çizgileri diyagonal, ortada merkezi bir dikey, düzgün çizgilerden oluşmuş kavisli çizgilerden oluşan yapılar mevcuttur. Dizilim simetrik etkilere, planlı yapılara sahiptir. Çizgiler net ve keskindir. Bu eserde de Kline'nın eserinden farklı olarak planlı ve net çizgiler, anlama sahip harflerden oluşan kelime, estetik görünüm gibi yapısal etkiler vardır. Yine farklı bir durum bir anlam mana kelime karşılığı olarak görülmektedir. Kline'nın eserinde soyut bir anlatım olduğu için anlaşılmamaktadır. Ne çizdiği sanatçıyla ilgili elde edilen verilerden sadece anlaşılmaktadır. Siyah beyaz etkileri, iç içe ya da çapraz, dikey kesişmeler, siyah çizginin algısal etkisi ise iki yaklaşımın benzer yönleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görsel 8: Franz Kline, "Mahoning", 204,2 x 255,3 cm, TÜYB, 1956, Whitney Amerikan Sanatı Müzesi, New York (Çay & Yılmaz, 2023: 45-61).

Sanatçının bu eserine bakıldığında çok düz çizgiler olduğu çaprazların, yatayların ve dikeylerin belirli bir planda yapıldığı anlaşılmaktadır. Düz ve kübik görünümüyle sanatçının mimari yapı etkileri bu eserde hissedilmektedir. Hat sanatından daha uzak görünüm sergileyen bu eser japon zen sanatını anımsatmaktadır.

2. YÖNTEM

Araştırma nitel araştırma yöntemi ile yapılmış olup verilere ulaşmak amacıyla tez, makale, kitap, internet dokümanlarına başvurularak literatür taramasına gidilmiştir. Araştırmada öncelikle sanatçı hakkında veriler toplanmıştır. Ayrıca sanatçının sanatsal üslubunun doğuşunun ve gelişiminin irdelenmesi amacıyla örnekler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırmanın konusu olan hat sanatının sanatçının eserleriyle olan ilişkisi örnekler üzerinden değerlendirilmiştir. Resimler betimsel resim analiz metoduyla analiz edilmiştir. Araştırmanın örneklemini Franz Kline'nın soyut dışavurumcu eserleri oluştururken sınırlılığını hat sanatından, Kline'nın eserlerinden ve Japon sanatından bazı eserler oluşturmaktadır.

3. SONUÇLAR

Franz Kline yaptığı soyut dışavurumcu resimlerde çocukluktan bu yana yaşamında iz oluşturan kent yaşamının bir parçası olan mimari yapılardan etkilenerek de oluşturmuştur. Özellikle New York kentinde yer alan köprülerden, tren raylarından, düzensiz binalardan etkilenmiş ve bunları çizgisel lekeler halinde yatay, dikey, çapraz, iç içe geçmiş etkilerle beyaz fon üzerinde adeta dans ettirmiştir. Ayrıca elde edilen veriler ışığında sanatçının binaların yapılarıyla insan vücudunun yapısal ilişkisini (özellikle kıvrımların) kurup resme yansıttığı da anlaşılmıştır.

Hat sanatı ile Franz Kline'in soyut dışavurumcu çizgisel çalışmaları karşılaştırıldığında birbirinden bağımsız ve farklı kültür ve sanatsal üsluplarda olduğu anlaşılmaktadır. Her iki sanatsal uygulamanın da temasal amacı farklılık göstermektedir. Her iki üslupta da çizgisel etki mevcuttur ve formlar birbirlerine yakınlık göstermektedir. Bakıldığında hem çizgisel etkiler, düz, çapraz ve özellikle kavisli formlar birbirine benzemektedir. İki üslubun özelliğine baktığımızda Hat sanatında çizgiler, harflerin ve kelimelerin estetik ve ruhani değerini ortaya çıkarırken, Kline'in eserlerinde çizgiler, sanatçının duygusal ve fiziksel enerjisini yansıtmaktadır. Her iki üslupta da rastgeleliğin ötesinde bir ustalık, bir maharet gerekmede çizgilerin ve kıvrımların oluşumunda belirli hesaplar, dengeler, kompozisyona uygunluk ve estetiksel bir tavır gerekmektedir. Hat sanatı, İslam sanatının bir yansımasıyken izleyiciye sadece estetiksel haz sunmaz ruhani ve inançsal bir

uhrevi bir huzur ve dünya sunar. Kline'in eserlerinde sanatçının yaşamını zihinsel ve duygusal yansımasını sanatsal bir forma büründürmesini görürüz. Her iki sanatsal üslubunda ortak yanlarının olması yanında ayırıştırıcı özelliklerinin sunduğu sanatsal bir haz vardır.

Hattatların yaptıkları hatlarda kullanılan Arapça harflerde kalınlaşmalar ve incelmeler düzenli ve daha estetik bir görünüm sergiler. Kline'in eserlerinde ise içten gelen çizgiler daha aklin ve kaba bir etki taşımaktadır. Hatta çizgilerin dışına leke etkileri de noktasal bir yapıyla hissedilmektedir. Hatta kullanılan çizgiler daha estetik, ritimsel, düzenli ve daha planlıdır. Kline'in eserlerinde ise daha gelişigüzel içsel bir düzenle ve daha dağınık görünür. Ancak hat eserleriyle Kline'in eserleri, beyaz içerisinde siyah etkileri, kompozisyon doluluğu, çizgilerin kesişimi, siyah çizgi kullanımıyla uyumaktadır. Ayrıca Hattatların yaptığı eserler bir yazının estetiksel bir sunumudur. Bir anlamı ve şekil karşılığı vardır. Yani çizgisel olsa da simgesel bir karşılığı vardır. Ancak Kline'in çalışmaları dışavurumcu soyut etkisi taşımaktadır. Yani kısmen içsel tavırlarla ve manası anlaşılmayan bir yapıya sahiptir. Sanatçının eserlerinde ne anlattığı ancak kendisini anlatan ve elde edilen bilgilerle anlaşılmaktadır. Bu anlamda benzeşimler ve farklılıklar karşılaştırıldığında, sanatsal uygulamada kendine ait yapılar göstermektedir. Fakat iki sanat etkisi de birbirine benzeşen yönlerinden ötürü sanatçı Kline'in hat sanatından etkilenmiş olabileceği düşüncesini oluşturmaktadır. Ayrıca sanatçının bazı eserleri de Japon Zen sanatını hissettirecek yapısal etkiler (düz çizgiler, serbest fırça darbeleri gibi) görülmektedir.

Japon kaligrafi sanatındaki alışkanlık ve anlık patlamalar söz konusuken İslam Hat sanatında (özellikle Sülüs ve Kufi) yer alan yapısal etkiler Kline'nin eserleriyle benzerlik göstermektedir. Sanatçı eserlerinde mimari görünümlü çalışmalarındaki planlı yapı hat sanatındaki ard arda yan yana, üst üste dizilim açısından benzerlik gösterir. Sanatçının fırça etkileri hat sanatındaki etkilerle sert ve keskin yanıyla benzerlik gösterir.

Sonuç olarak Franz Kline'in sanatı ile İslam hat sanatı arasındaki çizgisel estetik ve kültürel bağlamlar, her iki sanat formunun farklı kültürel geleneklerden gelmesine rağmen, çizgi ve formun öncelikli bir rol oynadığı birer sanat olarak benzerlikler taşır. Ancak Kline'nin çizgileri daha coşkulu ve özgürdür. Hat sanatında ise bu daha disiplinlidir. Kline'in soyut dışavurumcu çizgileri, hat sanatının ritmik ve ruhani çizgilerinden farklı olarak, daha özgür ve ekspresif bir ifade biçimi sunar.

KAYNAKÇA

Gökmen, M. (2007). Sanatta bir biçimlendirme yaklaşımı olarak Çin-Japon resminin Batı resmine etkisi. (Yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı, Resim-İş Öğretmenliği Programı, Dokuz Eylül Üniversitesi.

Kline, F., Zevi, A., & Pizzorno, M. (1963). *Franz Kline*. Stedelijk Museum.

Kınacı, Ş. V. (2008). Soyut eylem resmi. (Yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Resim Anasanat Dalı. Marmara Üniversitesi.

Mattison, R. S., ve Sandler, I. (2012). Franz Kline: Coal and Steel. Allentown Art Museum of the Lehigh Valley, 58(2), 9-13.

Özderin, S. (2021). Franz Kline Resimlerinde "Monotip Soyut". Journal of Social and Humanities Sciences Research, 8(74), 2477-2494.

Türkmen, B. B. (2023). Kaligrafi ve Lekecilik: Kaligrafide Lekeci Yorumlamalar. Sanat ve Tasarım Dergisi, 13(2), 435-450.

Yılmaz, G. (2023). Amerikan soyut dışavurumcu resim sanatında renk kullanımı ve çeşitliliği. (Yüksek lisans tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Ana Sanat Dalı, Bursa Uludağ Üniversitesi.

Çay, R., ve Yılmaz, M. (2023). Otomatist Anlatı Bağlamında Sürrealist ve Soyut Dışavurumcu Resimlere Yönelik Bir İnceleme. İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, 12(26), 45-61.

Görsel Kaynakçalar

Görsel 1: <https://www.amartemoderna.com/en/artist/franz-kline/>

Görsel 2: Türkmen, B. B. (2023). Kaligrafi ve Lekecilik: Kaligrafide Lekeci Yorumlamalar. Sanat ve Tasarım Dergisi, 13(2), 435-450.

Görsel 3:Çay, R.,& Yılmaz, M. (2023). Otomatist Anlatı Bağlamında Sürrealist ve Soyut Dışavurumcu Resimlere Yönelik Bir İnceleme. İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, 12(26), 45-61.

Görsel 4:Kline, F.,Zevi, A., &Pizzorno, M. (1963).*Franz Kline*. Stedelijk Museum.

Görsel 5:Kline, F.,Zevi, A., &Pizzorno, M. (1963).*Franz Kline*. Stedelijk Museum.

Görsel 6: Sanatçı Akademisyen Selahattin Arslan'ın kişisel eserlerinden kendi şahsından temin edilmiştir.

Görsel 7: Hz. Mevlana'nın 731. Vuslat Yıldönümü Sergisi Albümü, (2004), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları No: 71, 51

Görsel 8: <https://whitney.org/collection/works/1997>